

สัมมาอาชีพกับภูมิปัญญาชาวบ้านในรูปแบบผ้าทอ “ลายพันมหา”*

Right Livelihood with Folk Wisdom in the Style of Woven Cloth as Phan Maha Pattern

พระมหาธีระพงษ์ สุขิโต**

Phramaha Theerapong Sukhito

เจษฎา มุลยาพอ***

Jesada Munyapho

พระมหาประหยัด ปญญาโร****

Phramaha Prayad Panyavaro

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nongkhai Campus, Thailand.

E-mail: Jesada.mun@mcu.ac.th

Received: April 16, 2024

Revised: April 20, 2024

Accepted: April 22, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะนำเอาความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนมาสู่คนรุ่นใหม่โดยการนำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมหรือแม้แต่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาผสมผสาน ที่มีการนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับคนให้เป็นไปตามยุคตามสมัยในรูปแบบสัมมาอาชีพที่มีในชีวิตประจำวัน เช่น ลายผ้าพันมหา ที่ทำขึ้นมาเพื่อทำเป็นสินค้า และใช้นามานุ่งห่ม ผ้าลายพันมหานี้นับว่าเป็นศิลปะพื้นฐานที่สะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ ลวดลาย วัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีมาแต่โบราณแล้วยังได้รับการให้เป็นผ้าประจำอำเภอไชยวาน ซึ่งเป็นลวดลายที่ได้สร้างสรรค์มาจาก หลวงพ่อพระครูมหาวาปีคณารักษ์ ที่คิดค้นขึ้นมาแล้วท่านยังสอดแทรกนำเอาหลักธรรมในลักษณะในวิธีการทำผ้าที่ประกอบด้วยความรัก ความพอใจในสิ่งที่มีอยู่หรือสิ่งที่ทำ มีความพากเพียรและความขยันในการผลิต การความเอาใจใส่ มุ่งมั่น และรับผิดชอบ และความตระหนักไตร่ตรองว่าผ้ามีความสำคัญ ในทางพระพุทธ-

* บทความนี้ ได้พัฒนามาจากบทความวิชาการ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือสารนิพนธ์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๖ งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๖ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๙-๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

** พระมหาธีระพงษ์ สุขิโต, ดร. Phramaha Theerapong Sukhito, Dr.

*** ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ Asst.Prof.Dr.Jesada Munyapho.

**** พระมหาประหยัด ปญญาโร, ดร. Phramaha Prayad Panyavaro, Dr.

ศาสนาเข้าใจ ถือได้ว่าเป็นผ้าทอพื้นบ้านนี้มีรากเง้าที่มาจากหลักธรรม วัฒนธรรม และมีเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น และในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

คำสำคัญ : สัมมาอาชีพ; รูปแบบ; ภูมิปัญญาชาวบ้าน

Abstract

This article aims to bring the knowledge that has been passed on folk wisdom generation to the new generation. By bringing traditions, culture or even combining Buddhist principles. which has been applied to suit people in accordance with the times in the form of occupations that occur in daily life such as the Phan Maha pattern that were made to be made into products and used to wear. This Pan Maha pattern cloth is considered a basic art that reflects the image, pattern, and culture of the local area that has existed since ancient times. It has also been given as the official cloth of Chaiwan District Which is a pattern that was created from Reverend Father Phrakru Mahawapi Khanarak Invented. He also inserted the principles of Buddhism into it. It can be considered that this folk fabric has roots that come from religious principles, culture, and has a unique local identity and in the daily life of people in the audience

Keywords: Right Livelihood, Style, Folk Wisdom

บทนำ

ในหมู่บ้านสะวงยหมู่ที่ ๗ ตำบลหนองหลัก อำเภอยะโยวาท จังหวัดอุดรธานี มีครอบครัวหนึ่งซึ่งเป็นพี่น้องสองคนมีพี่น้องสองคน คือคุณยายเป้า อดทนพี่สาวและคุณยายจันทา รูปสม น้องสาว ทั้งสองประกอบอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพเสริม และมีชื่อเสียงในเรื่องการทอผ้าหลากหลายรูปแบบ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ พระมหาสีคาน ญาณวโร หรือ หลวงพ่อพระครูมหาวาปีคณาภิรักษ์ เจ้าอาวาสวัดศรีสุทธาทิพย์ ที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอนงนพรัตน์ในอดีต ท่านได้เดินทางมาพบสองพี่น้องคู่นี้เพื่อให้ทอผ้า “ลายพันทมา” ในปัจจุบัน นอกจากนี้ ท่านยังได้ตั้งชื่อกลุ่มทอผ้าสองพี่น้องกลุ่มนี้ว่า “สังฆพัฒนา” เพราะได้ทอผ้ารับใช้กิจการของพระสงฆ์ประจำ

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ นายอำเภอยะโยวาทในขณะนั้น เห็นว่าลายผ้านี้เป็นลายผ้าที่สวยงาม จึงประชาสัมพันธ์ให้เป็นลายผ้าประจำอำเภอยะโยวาท นี่คือนิยามภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสมกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นลายผ้าประจำถิ่น ลายผ้า “พันทมา” ลายผ้าประจำอำเภอยะโยวาท จังหวัดอุดรธานี ด้วยความงดงามเป็นเอกลักษณ์

ผ้าพันทมาจึงได้รับความนิยมอย่างสูงนี้คือวิถีชีวิตของชาวบ้านสงเวย ตำบลหนองหลัก อำเภอยะโยวาท จังหวัดอุดรธานี

ผ้าลายพันทมา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านสงเวย ตำบลหนองหลัก อำเภอยะโยวาท จังหวัดอุดรธานี โดยเฉพาะลายผ้านี้ที่มีการถ่ายทอดจากบรรพชนสู่คนรุ่นปัจจุบัน “ผ้าลายพันทมา” เป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงที่ถูกผลิตเพื่อเป็นอาชีพเสริมจากการทำสวนไร่ นา ถึงแม้ว่ารูปแบบผ้าจะถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการใช้งาน และตลาดผู้บริโภคในปัจจุบันแต่ก็ยังคงมีรากเหง้ามาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่คงไว้ และวัฒนธรรมการทอผ้าก็ได้รับการสืบทอดและพัฒนาต่อยอดมาโดยตลอด

การส่งเสริมและเผยแพร่ผ้าทอลายพันทมาของคนในชุมชนนั้นเป็นการสืบทอดด้านทางวัฒนธรรมอีสานที่ยังคงอยู่ ซึ่งเป็นการพัฒนาในรูปแบบของทางด้านสัมมาอาชีวะ และส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน แล้วก็มีโครงการสืบสานงานผ้าให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยมีการตั้งกลุ่มทอผ้าประจำหมู่บ้าน นี่ก็ถือว่าเป็นอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เพื่อสังคม ชุมชน หมู่บ้านได้รักษา และดำรงไว้ซึ่งเป็นเอกลักษณ์แห่งพื้นถิ่นของชาวบ้านสงเวยในการรักษาผ้าทอลายพันทมา รวมถึงการส่งเสริมและฟื้นฟูการทอผ้าในชุมชนให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย อันจะทำให้ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้น และสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ให้ได้มีความเป็นอยู่ที่ดี และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจนได้มาเป็น โอท็อปนวัตกรรม หลงเสน่ห์ผ้าลายพันทมาบ้านสงเวย ตำบลหนองหลัก อำเภอยะโยวาท จังหวัด อุดรธานี และผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมคราม ผ้าห่มขิด กระเป๋าผ้า ตะกร้าไม้ไผ่ ขนมห่อกล้วยฉาบ เสื้ออก ที่ชาวบ้านได้รังสรรค์ขึ้น

ในด้านภูมิปัญญาของชาวบ้านยังเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าที่จรโลงชีวิต และวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนอีกทั้งได้มีการเกื้อกูลสัมพันธ์กันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนา ที่มีความมุ่งเน้นให้ความสำคัญในเรื่องการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับชุมชน พระพุทธศาสนามีการฝึกที่ทำให้มองเห็นความจริงของชีวิต แล้วจนเกิดปัญญา และยังสอนให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นว่า จะแก้ไขได้ก็ต่อเมื่อคนเรานั้นต้องมี การปฏิบัติ รักษาศีลห้า และหลักธรรมโดยการนำเอามรรค ๘^๑ มาให้ยึดเป็นหลัก และในการแสดงความรักความเมตตา การนึกถึงผู้อื่นเป็นคุณสมบัติที่สำคัญ คำว่า มนุษย์ ความเมตตา และความไม่เห็นแก่ตัวเป็นสมบัติที่จำเป็น สำหรับมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกับในสังคมอย่างสงบสุข^๒ แล้วธรรมยังช่วยสร้างการพัฒนาในรูปแบบที่ยั่งยืนได้ ภูมิปัญญานี้ยังเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพ และเป็นรากฐานของการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเป็นการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเป็นการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้ เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสม

^๑ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๕/๓๔๒.

^๒ Payutto, P. A.. Buddhist economic: Middle way for the market place. Buddhaddhamma Foundation. Bangkok. 1994.

กับยุคมัย ซึ่งเป็นการช่วยชี้นำวิถีชีวิตให้กับชาวบ้าน พร้อมทั้งช่วยให้รู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมความสามัคคีที่ดีให้มีต่อชนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น สังคม สุดท้ายคือประเทศชาติ

ผ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีพุทธบัญญัติให้แต่งจีวร^๓ ในสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ เครื่องนุ่งห่มถือเป็นปัจจัยหนึ่งในการดำรงชีพของภิกษุสงฆ์ ซึ่งจะต้องมีทุกรูป แต่ในขณะเดียวกันภิกษุสงฆ์ ก็มีความเป็นอยู่แต่พอดีไม่ฟุ้งเฟ้อ เมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จไปยังทักขิณาคีรีชนบท พระองค์ทอดพระเนตร เห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินขึ้นเป็นคันนาสี่เหลี่ยม พูนคันนายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง พูนคันนา คันในระหว่าง ๆ ด้วยคันนาสั้น ๆ พูนคันนาเชื่อมกันดังทาง ๔ แพร่ง ตามที่ซึ่งคันนากับคันนาผ่านตัดกันไป ครั้นแล้วรับสั่งกะท่านพระอานนท์ว่าลองออกแบบผ้าสำหรับให้พระภิกษุสงฆ์สาวกใช้นุ่งห่มโดยอาศัย รูปแบบคันนาในครั้งนั้น เมื่อได้รับพุทธบัญชา ก็เริ่มตัดเย็บผ้าโดยอาศัยคันนานั้นเองมาเป็นต้นแบบ ใช้ผ้าหลายชิ้นมาตัดเย็บรวมกันให้เป็นผ้าผืนที่มีขนาดเหมาะสมพอที่จะนุ่งห่ม เมื่อทำสำเร็จผ้าที่ได้จึงปรากฏ เป็นร่องรอยการตัดเย็บที่มีรูปแบบคล้ายคันนา ซึ่งก็คือ ผ้าไตรจีวร ที่เรารู้จักกันดีนั่นเอง ครั้งนั้น พระศาสดาทรงพอพระทัยและตรัสสรรเสริญถึงความฉลาดของพระอานนท์ซึ่งสามารถเข้าใจคำแนะนำแม้โดยย่อที่พระพุทธองค์ตรัส ผ้าไตรจีวรถูกทำให้เสร็จพร้อมและเสื่อมค่าลงด้วยการนำผ้าหลายชิ้นมาตัดเย็บ อันเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะทำให้ผ้านั้นไม่เป็นที่ต้องการของเหล่าโจรผู้ร้าย ซึ่งการใช้ผ้าที่มีราคาไม่มากนักนั้นย่อมทำให้พระภิกษุสงฆ์ปลอดภัยจากการชิงทรัพย์ และแสดงออกถึงความ เป็นอยู่อย่างสมถะของเหล่าสมณะ ผู้ซึ่งมุ่งแสวงหาความพ้นทุกข์เป็นหลัก ปรากฏในพระไตรปิฎกให้เห็น ในรูปแบบและประเภทของผ้าทอจึงนำเอาแนวทางมาเป็นแบบอย่างในการลายผ้าขึ้น

พระพุทธศาสนาลือว่าการถวายนานเป็นหลักการปฏิบัติอย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชนดังมีหลักธรรม ที่ปรากฏโดยตรงคือเรื่อง บุญกิริยาวัตถุ ๓ ซึ่งกล่าวถึงหลักการทำความดี ๓ ประการ คือ (๑) ทานมัย - บุญสำเร็จด้วยการให้ (๒) สีลมัย - บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล (๓) ภาวนามัย - บุญสำเร็จด้วยการเจริญ ภาวนา^๔ โดยเฉพาะการให้ทาน ถือเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น ในบรรดาการทำ ความดีทั้งหลาย ดังจะเห็น ได้ว่าแม้พระพุทธเจ้าได้กล่าวเองในขณะเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส เมื่อได้รับการพยากรณ์จาก พระที่ปึงกรพุทธเจ้าว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระองค์ก็ทรงแสวงหาหลักธรรมเพื่อจะ บำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้า และได้ทรงพิจารณาเห็นว่า ควรเริ่มบำเพ็ญทานบารมีเป็นอันดับแรก^๕

^๓ วิ.มหา.(ไทย) ๕/๑๔๙/๑๖๐.

^๔ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^๕ พระมหาอานนท์ ขวนาภิกุ (แสนแป้). “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มรณิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๘, หน้า ๒๖-๒๗.

ในคัมภีร์สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทานสูตร กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่อง การให้ทานไว้ ๒ ประเภท คือ (๑) อามิสทาน - การให้สิ่งของเป็นทาน และ (๒) ธรรมทาน - การให้ธรรมเป็นทาน^๖ ในทักขิณาวิภังคสูตร ว่าด้วยการจำแนกทักษิณาทาน กล่าวถึงพระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้นำคู่มือซึ่งทรงกรอด้วยเอง ทอเอง ไปถวายพระพุทธเจ้า พระนางขอให้พระองค์ทรงรับเพื่อเป็นการอนุเคราะห์ แต่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำไปถวายในสงฆ์ อันจะชื่อว่าได้บูชาทั้งพระองค์และสงฆ์ แต่พระนางก็ทรงยืนยันขอถวายพระพุทธองค์ตามเดิมถึง ๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำตามเดิมแม้ครั้งที่ ๒ และครั้งที่ ๓ พระอานนท์จึงได้กราบทูลขอให้ทรงรับผ้าเพื่อเป็นการตอบแทนอุปการคุณที่พระนางเคยมีต่อพระองค์ สมัยนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมจำแนกเรื่องทักษิณาทาน ว่าด้วยการถวายทานเจาะจงบุคคล ๑๔ ประการ และการถวายทานในสงฆ์ ๗ ประการ^๗

นี่ก็ล้วนเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนคนไทยนิยมถวายเป็นทานในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น กล่าวโดยเฉพาะเรื่อง “การถวายผ้า” ซึ่งเรื่องการถวายผ้าในพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่พบได้ในทุกกลุ่มทุกชนชั้น ทุกภูมิภาค ดังที่เห็นได้จากประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการถวายผ้าในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เช่น การถวายผ้าพระเวส เป็นต้น ซึ่งในงานประเพณีบุญพระเวสสันดรในทางภาคอีสาน หรือ การถวายผ้าคลุมพระธาตุในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือ การถวายตุ่ง (ธง) ในภาคเหนือ^๘ และกลุ่มชนที่มีการผลิตผ้าทอด้วยตนเองอย่างชาวไทลื้อ มีการทอผ้าแบบพิเศษต่าง ๆ เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากเช่นกัน^๙ ในการทอผ้าของแต่ละท้องถิ่นและแต่ละที่นั้นส่วนมากจะมีการนำเอาผ้าที่ทอได้แล้วมาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดังที่ได้พูดถึงเรื่องผ้าทอลายพันทมานั้นก็นำไปใช้ในการนุ่งห่มหรือนำเอาไปใช้สอยและเป็นสินค้าเพื่อนำไปขาย

ประวัติความเป็นมา “ผ้าพันทมา” หรือ “ผ้าพันทมา”

เริ่มแรก มีคุณยายจันทา รูปสม และคุณยายบัว อุดทน ซึ่งทั้งสองเป็นชาวบ้านสววย โดยกำเนิด ทุก ๆ ปี คุณยายทั้งสองจะทอผ้าขาวด้วยความประณีต สวยงาม แล้วนำไปถวายแด่ หลวงพ่อพระครูญาณวิสุทธิคุณ วัดป่าศรีสุธาทิพย์ บ้านหนองเม็ก ตำบลหนองเม็ก อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี

^๖ ขุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๔๘/๔๗๓.

^๗ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๖-๓๘๒/๔๒๔-๔๓๒.

^๘ กรมศิลปากร, **มรดกสิ่งทอในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗) หน้า ๑๙-๒๖.

^๙ ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล, **มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ**, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๗-๑๒๖.

เมื่อครั้งท่านดำรงสมณศักดิ์เจ้าคณะอำเภอหนองหาน ในราวปีพุทธศักราช ๒๕๒๙ หลวงพ่อเห็นว่า ผ้าขาว ที่ทอมีความประณีต และสวยงาม จึงคิดค้นออกแบบลวดลายผ้าออกมา เมื่อออกแบบลายผ้าได้แล้วแต่ยังไม่มีการตั้งชื่อ ต่อมาหลวงพ่อก็ได้แวะเยี่ยมมาหายายทั้ง ๒ ท่านอยู่หลายครั้ง แต่ไม่พบกันสักครั้งจนได้พบคุณยายทั้ง ๒ ท่าน ต่อมาหลวงพ่อก็ได้นำเอาผ้าที่ได้ออกแบบคิดค้นลวดลายมาเพื่อให้ยายทั้งสองเป็นผู้มัด, ทอ, ยายทั้งสองก็ได้รับแบบไว้เพื่อจะทำให้ แต่ไม่ทราบว่าจะลายผ้าที่ให้ทอนี้เป็นลายอะไร จึงได้ถามหลวงพ่อบว่า ผ้านี้คือลายอะไร หลวงพ่อก็ตอบว่า อาตมาได้เยี่ยมมาหาหลายร้อยครั้งพันครั้งแล้วไม่เจอกันสักที จึงตั้งชื่อให้ผ้านั้นว่าเป็น “ผ้าลายพันมาหา”^{๑๐}

ครั้นเมื่อคุณยายทั้งสองท่านได้ทอผ้าลายนี้สวมใส่ และได้จำหน่ายให้คนในหมู่บ้านสวมใส่กันเป็นจำนวนมากขึ้น จึงมีคนถามว่าผ้านี้เป็นผ้าลายอะไร ยายทั้งสองจึงมักตอบว่าเป็น “ผ้าลายพันมาหา” ซึ่งเป็นการเรียกชื่อเดิมหลวงพ่อ คือ “พระมหาสีคาน ญาณวโร (อดีต) หรือ หลวงพ่อพระครูมหาวปีศณารักษ์ (ปัจจุบัน)” คุณยายจึงเรียกชื่อลายผ้าว่า “ลายพันมาหา” เป็น “ลายพันมาหา” ต่อ ๆ กันเรื่อยมา

เมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๕๓ อำเภอไชยวาน ได้จัดงานประเพณีประจำปีของอำเภอขึ้น โดยในงานกำหนดมีการจัดกิจกรรมประกวดลายผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยม ซึ่งมีวัตถุประสงค์คัดเลือกลายผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยมเพื่อเป็นอัตลักษณ์ของอำเภอไชยวาน โดยนายเวียงชัย แก้วพินิจ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายอำเภอไชยวาน ในขณะนั้น ได้ประกาศประชาสัมพันธ์ให้กลุ่มทอผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยมทุกหมู่บ้าน ได้คิดค้นออกแบบลายผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยมเพื่อนำเข้าประกวด ให้หมู่บ้านละ ๑ กลุ่ม นางไพ ประเสริฐสังข์ ประธานกลุ่มทอผ้าไหมบ้านสะงวย จึงได้นำเอาลายผ้ามัดหมี่ยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นลายผ้าของกลุ่มมัดหมี่ยอดเยี่ยมบ้านสะงวย ที่มีแม่บัวลี สงวนนาม เป็นประธาน ได้นำผ้า “ลายพันมาหา” นี้ไปเข้าร่วมประกวดคัดเลือก ที่งานประจำปีของอำเภอไชยวาน พ.ศ. ๒๕๕๓ ผลการประกวดในครั้งนั้น ปรากฏว่า ผ้า “ลายพันมาหา” จากกลุ่มทอผ้ายอดเยี่ยมบ้านสะงวย ได้รับรางวัลชนะเลิศ อำเภอไชยวาน จึงได้ประกาศให้ทราบโดยทั่วกันในการประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ หัวหน้าส่วนราชการ และในการประชุมในวาระสถานที่ต่าง ๆ ในพื้นที่ ว่า “ผ้าลายพันมาหา” ชนะเลิศในการประกวดดังกล่าว เป็นลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ของอำเภอไชยวาน ซึ่งต่อมามีส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ พ่อค้า คหบดี และประชาชนทั่วไป ชาวอำเภอไชยวาน จะตัดผ้าลายพันมาหาใส่สวมใส่ในโอกาสงานต่าง ๆ และผ้าลายพันมาหา นี้ จึงเป็นผ้าที่ชาวอำเภอไชยวานรู้จักอย่างแพร่หลาย และมีถิ่นกำเนิดจากบ้านสะงวย ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี

^{๑๐} “ผ้าลายพันมาหา”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=339601729944620 [๑๔ เมษายน ๒๕๖๓].

ในปัจจุบัน แม่บัวลี สวงนาม ประธานกลุ่มผ้ามัดหมี่ย้อมคราม บ้านสะงาย ได้นำเอาผ้าลายพันมหา มาประยุกต์ออกแบบลวดลายต่าง ๆ ให้เหมาะสมและทันสมัย เพื่อความต้องการของประชาชนทั่วไป แต่ก็ยังคงลายพันมหา (พันมาหา) และยังเป็นผลิตภัณฑ์ OTOP ของหมู่บ้านสะงายอีกด้วย อีกทั้งยังเป็นอัตลักษณ์ของอำเภอไชยวาน

กระบวนการทอผ้า “ลายพันมหา”

ขั้นตอนการสร้างลวดลายจะต้องนำเส้นใยฝ้ายไปคันลำหมีให้ได้ตามจำนวน ที่เหมาะสมกับลวดลาย แล้วจึงนำไปจึงเข้ากับ “โองหมี” โดยจะใช้เชือกมัดส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสี เรียกว่า การ “โอบ” ในอดีตใช้เชือกกล้วย ต่อมานิยมใช้เชือกฟางพลาสติก การมัดจะต้องมัดให้แน่นตามลวดลาย ที่กำหนดไว้แล้วนำไปย้อมสีจากนั้นตากแดดให้แห้ง เมื่อนำมาแกะเชือกออกจะเห็นส่วนที่มัดไว้ไม่ติดสีที่ย้อม หากต้องการให้ลวดลายมีหลายสี จะต้องมัดโอบอีกหลายครั้งตามความต้องการ ตำแหน่งที่มัดให้เกิดลวดลาย จะต้องอาศัยทักษะเชิงช่างที่ชำนาญแม่นยำ เพราะช่างมัดหมี่ของไทยไม่ได้มีการเขียนตำแหน่งลวดลายไว้ก่อน ตำแหน่งการมัดลวดลายอาศัยการจดจำและสั่งสมจากประสบการณ์ในกระบวนการทอ ช่างทอผ้ามัดหมี่จะต้องระมัดระวัง ทอผ้าตามล ดับของหลอดด้ายมัดหมี่ที่ร้อยเรียงลำดับไว้ให้ถูกต้อง จะต้องใช้ความสามารถ ในการปรับจัดลวดลายที่เหลื่อมล้ำกันที่เกิดจากกระบวนการย้อมสีให้ออกมาสวยงาม กลวิธี การทอผ้ามัดหมี่จึงเป็นภูมิปัญญาด้านงานช่างฝีมือดั้งเดิมที่ต้องอาศัยทักษะเชิงช่างขั้นสูง มีกรรมวิธีการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยการมัดที่เส้นพุ่งหรือเส้นยืนด้วยเชือกก่อนนำไปย้อมสีเพื่อให้ เกิดสีและลายตามที่กำหนด แล้วจึงนำมาทอเป็นผ้าผืน มีการทำกันมากในภาคอีสาน มีขั้นตอนดังนี้

๑. การคันหมี เอาฝ้ายที่เตรียมมาแล้วมัดหลักหมีด้านล่างก่อน แล้วพันรอบหลักหมีไปเรื่อย ๆ เรียกว่า การก่อหมี การคันหมีจะต้องคันจากล่างขึ้นบน หรือบนลงล่างจนกว่าจะครบจำนวนรอบที่ต้องการ ภาษาท้องถิ่นเรียกแต่ละจำนวนว่าลูกหรือลำ ถ้าก่อหมีผูกฝ้ายด้านขวา ก็ต้องวนซ้ายมาขวาทุกครั้ง ควรผูกฝ้ายไว้ทุกลูกด้วยสายแนน เพื่อไม่ให้หมีพันกัน หรือหลุดออกจากกัน

๒. การมัดหมี่ มัดกลุ่มฝ้ายแต่ละลูกหมีด้วยเชือกฟาง จนครบหลักหมี การเริ่มต้นมัดลายหมี อาจมัดจากด้านบนไล่เรียงลงข้างล่าง หรือมัดข้างล่างก่อน ก่อนจึงไล่เรียงขึ้นข้างบน บางคนอาจเริ่มมัดจากตรงกลางก่อนจึงขยายออกไปเต็มหลักหมีเริ่มมัดปลายเชือกด้านหนึ่งกับลูกหมีก่อน จึงพันอีกปลายหนึ่งซ้อนทับให้แน่นเพื่อไม่ให้สีย้อมซึมเข้าข้อหมี เมื่อพันทับกันไปจนได้ความยาวตามลายหมีแล้ว มัดปลายเชือกกับลูกหมีให้แน่นเช่นกัน โดยเหลือปลายเชือกไว้เมื่อเวลาแกะปอมัดจะทำได้ง่าย เอาเชือกเส้นหนึ่งสอดเข้าไปในช่องหลักหมีข้างใดข้างหนึ่ง ผูกกลุ่มฝ้ายไว้เป็นวงไม่ให้หมีที่มัดลวดลายแล้วหลุดออกจากกัน และใช้เป็นหูสำหรับจับ เวลาย้อม ถอดฝ้ายมัดหมี่ออกจากหลักหมี

๓. การแก้ปมมัดหมี่ หมี่ที่มัดเสร็จเรียบร้อยแล้วและถอดออกจากหลักหมี่ แล้วนำไปแช่น้ำให้เปียก บิดให้หมาด นำไปย้อมสีครามล้างสีให้สะอาดจึงนำมาแก้ปมมัดหมี่ พาดราวกระตุกให้เรียงเส้น ผึ่งให้แห้ง ได้ฝ้ายมัดหมี่

๔. การปั่นหลอด นำฝ้ายมัดหมี่คล้องใส่กงซึ่งวางอยู่ระหว่างตีนกง ๑ คู่หมุนกงคลายฝ้ายออกจากกงปั่นเข้าหลอดไม้ไผ่เล็ก ๆ ที่เสียบแน่นอยู่กับเหล็กในของหลา ความยาวของหลอดได้สัมพันธ์กับ กระสวยทอผ้าเมื่อหมุนกงล้อไม้ไผ่ของหลาเหล็กในและหลอดจะหมุนเอาเส้นฝ้ายจากกงปั่นรอบแกนหลอด ไม้ไผ่ให้ได้จำนวนเส้นฝ้ายพอเหมาะกับขนาดของร่องกระสวยทอผ้า

๕. การร้อยหลอดฝ้าย ร้อยหลอดฝ้ายที่ปั่นแล้วตามลำดับก่อนหลัง หากร้อยหลอดผิดลำดับหรือ ทำเพื่กร้อยหลอดขาดทำให้ลำดับฝ้ายผิดไปไม่สามารถทอเป็นลวดลายตามต้องการได้

๖. ลายหมี่นับเป็นวัฒนธรรมด้านสิ่งทอของภูมิภาคอีสานทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ความสวยงามของลายหมี่เป็นสัญลักษณ์แสดงความเจริญทางปัญญาของชุมชนและที่สำคัญอีกอย่างของผ้าทอที่มีคุณภาพ และมีเสน่ห์สวยงามสะดุดตาคือการเพิ่มสีสันด้วยการย้อมที่ทำให้ผู้ใช้มีความพอใจภูมิใจที่ได้เป็นเจ้าของ ลวดลายมัดหมี่ที่มีการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณนั้นส่วนใหญ่ได้แรงบันดาลใจจากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในชีวิต ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณี อาทิ ลายดอกแก้วลายต้นสน ลายบายศรีลายกวาง ลายนกยูง ลายเต่า ลายพญานาค ฯลฯ

ท่านหลวงพ่อดวงพระครูมหาพาฬกณารักษ์ จึงได้คิดค้นหาสิ่งที่จะทำให้ชาวบ้าน และชุมชนได้มีรายได้ ในการดำรงชีพ ท่านได้หาแนวทางสร้างกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ โดยการทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้น โดยการ ทำให้คนในชุมชน หมู่บ้านได้มีการผลิต การบริโภค และการการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ในคติที่ว่าสิ่งใดก็ตามไม่ควรสิ้นสุดที่ตัวมันเองแต่ควรจะดำเนินไปจนถึงที่สุดคือการพัฒนา และท่านยังมีแนวความคิดที่ช่วยส่งเสริมความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ให้ดีขึ้นโดยการใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา มาสอน และท่านยังสอนให้คนดำเนินชีวิตของคนในสังคม ชุมชน หมู่บ้าน ให้สมดุลไปกับธรรมชาติโดยวิธีต่อไปนี้

๑. การกินให้น้อย ท่านสอนให้กินเฉพาะเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เพราะการทำดังกล่าวก จะทำลายธรรมชาติน้อยลง ซึ่งจะช่วยลดมลภาวะลงด้วย

๒. การอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ คนและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติ อันได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ และ ตาย ถ้าทุกชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน เขาก็จะไม่ไปรบกวนสิทธิของผู้อื่น

๓. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด พระพุทธเจ้าสอนให้คนใช้ธรรมชาติในการพัฒนาจิตใจพฤติกรรม และศีลธรรมของตนเอง ดังนั้นต้องเรียนรู้การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด^{๑๑}

ผ้าลายพันทมานี้ หลวงพ่อพระครูมหาพาฬคณารักษ์ท่านได้แนวความคิดมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาเป็นลวดลายในการทอ และแบบออกมาให้เห็นโดดเด่นให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของลายผ้าพันทมาให้เห็นเป็นที่ประจักษ์กัน

บทสรุป

ผ้าทอในแต่ละพื้นที่นั้นมีกรรมวิธี และกระบวนการทอคุณสมบัติของผ้าที่ออกมาจะมีความแตกต่างกัน การทอส่วนใหญ่ที่ทำจะเป็นประเภทผ้าไหมผ้าฝ้าย ซึ่งเกิดจากความชำนาญของคนในท้องถิ่นโดยลวดลาย สี สัน หรือชนิดของผ้าก็จะแตกต่างจาก “ผ้าลายพันทมา” ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านสงวน โดยเฉพาะลายผ้าที่มีการถ่ายทอดจากบรรพชนสู่คนรุ่นปัจจุบัน ผ้าทอลายพันทมา กลายเป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงที่ถูกผลิตเพื่อเป็นอาชีพเสริมจากการทำนา ถึงแม้รูปแบบผ้าจะถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับการใช้งาน และพื้นที่ตลาดของผู้บริโภคในปัจจุบัน แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งมีรากเหง้ามาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่มีวัฒนธรรมการทอผ้าและได้รับการสืบทอดพัฒนาต่อยอดในการส่งเสริม และเผยแพร่ผ้าทอลายพันทมาจนเป็นการสืบทอดเผยแพร่วัฒนธรรมให้คงอยู่ และอันเป็นการพัฒนาอาชีพในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน โครงการสืบสานงานผ้าหัตถศิลป์ถิ่นอีสาน ถือเป็นอีกหนึ่งกิจกรรมเพื่อสังคมที่มุ่งรักษาธำรงไว้ซึ่ง “เอกลักษณ์แห่งพื้นถิ่นของผ้าทออีสาน” รวมถึงการส่งเสริมและฟื้นฟู “การทอผ้าลายพันทมา” ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายอันจะยังประโยชน์ และสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่มีความสุข และยังคงรักษาไว้ซึ่งคุณภาพของของผ้าทอพื้นบ้านในชุมชนของตัวเอง

องค์ความรู้ใหม่

ผู้เขียนได้เห็นสื่อสัญลักษณ์ที่ออกมาจากผ้าทอที่เป็นของคนในแต่ละชุมชน ได้แสดงถึงเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และผ้าทอยังคงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ซึ่งมนุษย์ หรือ คน ได้รู้จักสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติและได้มีการนำมาถักทอ เย็บปัก ถักร้อย เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เป็นการดำรงชีวิตในรูปแบบสัมมาอาชีวะของคนในชุมชน และได้มีการใช้ผ้ามาใช้ในรูปแบบของประเพณี หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่สืบทอดกันมาอย่าง

^{๑๑} แม่บัวทอง พัฒนา บ้านสงวนหมู่ที่ ๗ ตำบลหนองหลัก อำเภอยะขาน จังหวัดอุดรธานี ได้บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวผ้าลายพันทมาของพระครูมหาพาฬคณารักษ์ เจ้าอาวาสวัดศรีสุธิย์ ตำบลหนองเม็ก อำเภอนงนันทน์ จังหวัดอุดรธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๗.

มีคุณค่าแล้วยังเป็นการแสดงถึงแบบแผนความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ในสังคม และท้องถิ่น ได้เห็นบทบาทที่สำคัญทั้งในแง่ของทางด้านพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทเข้าร่วม อีกทั้งกระบวนการหรือบทบาทที่ออกมาทางสังคมวัฒนธรรม สังคม และทางด้านเศรษฐกิจ

ดังนั้น การสืบทอดความคิด ความเชื่อ พร้อมทั้งแบบแผนทางสังคมจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ จนได้มีการพัฒนาศักยภาพออกมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เห็นประจักษ์แล้วยังมีในทางด้านการเสริมสร้างคุณภาพชีวิต เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมควบคู่กับการพัฒนาเป็นอาชีพ พร้อมทั้งรายได้ของคนชุมชนตามรูปแบบของการดำเนินชีวิตแบบสัมาอาชีวะเกิดขึ้นอีกด้วย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **มรดกสิ่งทอในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล. **มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้). “การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

แม่บัวทอง พัฒนา. บ้านสะงวยหมู่ที่ ๗ ตำบลหนองหลัก อำเภอไชยวาน จังหวัดอุดรธานี ได้บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวผ้าลายพันมหาของพระครูมหาพาฬคณารักษ์ เจ้าอาวาสวัดศรีสุธิย์ ตำบลหนองเม็ก อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๗.

Payutto,P.A. **Buddhist economic: Middle way for the market place**. Buddhaddhamma Foundation. Bangkok, 1994.

“ผ้าลายพันมหา”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=339601729944620 [๑๔ เมษายน ๒๕๖๗].